

XXI век
2000–2015

Публицистика...
Неопубликованное...
И не только...

ХВИЛЮЮЧА ПАНОРАМА ЧАСУ

(до виходу тритомника
І.М. Трахтенберга
«В начале нового века»)

Андрій Білоусов
канд. техн. наук,
м. Київ

Як би пояснити делікатно?.. Читаючи рядки, написані рукою, – неодмінно рукою, що торкається аркуша паперу, – раптом чуємо голос, інтонацію. Недаремно існує вислів: «рядки, що ожили». І раптом з'являється образ людини, і – дивно! – риси його можна роздивитися пильніше, детальніше, ніж «тоді», ніж в реальному (але що таке реальність?!) спілкуванні, побачити, відчути глибше, яскравіше, ... достовірніше.

Ада Рибачук

Невблаганний час відміряв уже майже п'ять років з того пам'ятного вечора, коли **Ісаак Михайлович Трахтенберг**, який відмовився від будь-яких урочистостей на честь свого 90-річчя, презентував свою нову книгу «Мій Київ, мої кияни». Наступні роки для Ісаака Михайловича – це життя невтомного вченого, педагога, наукового організатора, громадського діяча, автора публіцистичних, мемуарних, науково-популярних творів, нарисів, есеїв. Матеріали за його підписом постійно виходять у періодиці – видавців та читачів незмінно приваблює нестандартність суджень, сміливість та принциповість автора. Наразі читачький загал має щасливу можливість познайомитися з набутком автора останніх років у вигляді монографічного видання: видавничий дім «Авіценна» завершив випуск тритомника І.М. Трахтенберга «В начале нового века».

До видання ввійшли матеріали, які були видані між 2001 і 2017 роками, а також ті, що досі не публікувалися. Обсяг представленого матеріалу вражає: півтори тисячі сторінок тексту; цікаві світлини, майже всі – раритетні,

В НАЧАЛЕ
НОВОГО ВЕКА

1

ИСААК
ТРАХТЕНБЕРГ

ИСААК
ТРАХТЕНБЕРГ

В НАЧАЛЕ
НОВОГО
ВЕКА

В трех томах

ТОМ ПЕРВЫЙ

здатні прикрасити експозицію будь-якого історичного музею; в іменному покажчику біля 2700 прізвищ. В цілому тритомник складає хвилюючу, живу панораму часу, в якому ми живемо, в якому жили наші незабутні попередники.

Твори, які увійшли до збірника, різноманітні за жанрами, демонструють широкую творчу палітру автора: мемуаристика, публіцистика, белетристика (включаючи науково-популярні та історичні твори). Мемуари займають у цьому переліку почесне місце: Ісаак Михайлович – визнаний метр жанру.

При написанні мемуарів Ісаак Михайлович спирається, передусім, на мудре висловлювання **Френсіса Бекона** «Пам'ять – це історія». Раз-за-разом він наголошує, що доки події минулі і ближчі, а також діяння наших попередників, їх досвід, життєвий шлях, долі і повчальні уроки творчості живі в пам'яті нинішнього і майбутніх поколінь, цікавлять і хвилюють нас, спонукають пам'ятати, розповідати і писати про них, вони залишаються в історії минулого і сьогодення.

«Відблиски минулого, особистого і громадського, – написав якось Ісаак Михайлович, – знаходжу сьогодні і у інших авторів спогадів, у нарисах та щоденникових записах – цьому відображенні свого роду мікросвіту людини, про яке писав Каверін».

Відповідь на поставлене ним же запитання «Навіщо пишуть мемуари»? Ісаак Михайлович починає зі слів **Г. Ібсена**: «Спогадів моїх не можу відігнати і не хочу. Пережите переживаю знову і знову без кінця» і продовжує: «В цих словах Ібсена, по суті, полягає одна з відповідей на можливе питання про мотиви, які спонукають звертатися до вражень далекого і ближчого минулого. Як справедливо зазначив знавець людської психології Олександр Герцен, «щоб написати свої спогади, досить бути просто людиною, якій є про що розповісти і яка хотіла би розповісти про це».

Ісаак Михайлович – саме така людина.

Але які ж вони, «образи мікросвіту» Ісаака Михайловича Трахтенберга, в чому їх особлива чарівність і привабливість? Редагуючи рукопис його попередньої книги, я часто повертався до думки про те, наскільки важливо, коли вчений, фахівець, що має глибокі знання у своїй області, особливо такій життєво важливій, як профілактична медицина, володіє ще й словом, літературним даром.

Тоді його книги, статті, виступи стають не лише джерелом корисних, науково достовірних знань, але і матеріалом для захоплюючого читання, в процесі якого ці знання осягаються не лише на раціональному, але і на емоційному рівні, вбираючись в обидві півкулі нашого мозку.

Це одна сторона літературно-публіцистичної творчості автора, що стосується усіх освоєних ним жанрів. А ось щодо мемуарів...

Переважно автори мемуарів пишуть про себе. Але мені імпонують мемуари іншого роду. Такі, де, виступаючи від першої особи, автор виводить на передній план людей, зустрічі з якими подарувала йому доля, згадає події, яким був свідком, а сам, не зникаючи з оповідання, перебуває, немовби, в тіні. Відсутність «авторського егоїзму» надзвичайно приваблива і викликає симпатії читача. Саме такими є мемуарні твори Ісаака Михайловича. Але не лише і, можливо, не стільки це вражає в його мемуарах, а широта охоплення подій, справжня панорамність у просторі та часі, велика кількість персонажів, щонайтонші риси їх словесних портретів.

Я неодноразово переконувався, що про будь-яку знайому йому людину — і не лише з числа багатьох сотень героїв його мемуарних книг — Ісаак Михайлович знайде, що згадати, про що розповісти. Це підтверджують і інші, дуже авторитетні експерти. Наведу думки деяких із них.

Борис Патон: «Вихід у світ нової книги І.М. Трахтенберга, що співпав за часом з передоднем знаменної для усіх нас події — ювілеєм Академії, — особливий привід підкреслити його внесок у висвітлення інтелектуального надбання найбільш яскравих представників вітчизняної наукової думки, історії становлення ряду наукових шкіл. Серед безлічі імен діячів нашої творчої інтелігенції, які фігурують у новій книзі, як і в попередніх мемуарних книгах автора, найбільша увага приділяється тим, хто присвятив себе науковій творчості. <...>. Про кожного з багатьох, згаданих у книзі, автор знаходить особливі слова, в оповіданні про них домінує дружба прихильна тональність, містяться спогади про зустрічі «з приводу» і «до речі». А головне, слова шанобливі, пам'ятні, добрі».

Юрій Віленський: «Автор — не письменник, хоча і тягнє давно до слова, і в книзі немає будь-яких літературних вишуків. Це просто щирі сторінки про події та людей в особистому сприйнятті, іноді побіжні і суто фактологічні, але завжди несподівані і зворушливі, які примушують засмутитися або розсміятися. Але, чого б не торкалося перо академіка І. Трахтенберга, він робить це з повагою до своїх героїв. І часто з якоюсь зворушливою обов'язковістю, ніжністю. У стилі його Саги, по суті, висвітлюються риси його натури».

Едуард Митницький: «Ми часто чуємо, читаємо модне і цілком обивательське, міщанське, глибоко провінційне слово «еліта», під яким, як правило, в наші неосвічені дні мають на увазі «владельцев заводів, газет, пароходов», а в перекладі з поетичного — грабіжників багатств України — її надр і людей. Рідкісна епістолярна колекція академіка Трахтенберга — ось де еліта! Видатні наші учені, діячі культури, академіки і професори, доктори наук, лауреати різних премій вищого порядку. <...> І до речі, коли історик пише про час — це його погляд на епоху, на документи, на факти, на пресу. А тут про одну й ту саму епоху з усіх боків оповідають різні люди. І епоха викристалізовується значно

більш повно. Епоха очима сучасників. Причому людей, здатних осмислити і її підводні течії, і надводні... Це надихає!»

Усе це було сказано на адресу попередніх літературних творів І.М. Трахтенберга.

Проте повною мірою висловлені судження і оцінки стосуються і нової книги Ісаака Михайловича. Весь її другий том має назву «Колеги, друзі, однодумці». Це — своєрідна галерея словесних портретів сучасників Ісаака Михайловича. Всього біля півсотні імен. І які імена! **М. Амосов, В. Фролькіс, Ю. Кундієв** — це найближчі друзі, а ще — не менш звучні імена — **А. Ромоданов, П. Костюк, В. і С. Комісаренки, Н. Маньковський** та інші медики — вчені, педагоги, клініцисти. Поряд — імена, які відображують широту культурних інтересів І.М. Трахтенберга: скульптори **А. Рибачук** та **В. Мельниченко**; культуролог **І. Дзюба**; кінорежисер **О. Муратов**; мистецтвознавець, майстер живопису та графіки **О. Петрова**... Портрети виписані яскравими, теплими «барвами».

Ісаак Михайлович уклінний перед своєю *Alma Mater* — Київським медичним інститутом (нині — Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця). Там він пройшов свій славний шлях від студента-медика до вченого зі світовим ім'ям. Там він знайшов своє покликання — профілактична медицина, токсикологія, зробив перші кроки в науку під мудрим керівництвом академіка **Льва Івановича Медведя**, який до того ж став йому рідною людиною як батько його коханої дружини Олени. Пліч-о-пліч з Левом Івановичем він переніс тягоги найважчого в історії інституту періоду — евакуація в далекий Челябінськ, повернення в Київ та відбудова інституту після воєнної розрухи. Чимало зворушливих рядків, присвячених своїм товаришам студентської пори, наставникам-викладачам, колегам та учням ми знаходимо в нарисах «Слово про *Alma Mater*, вчителів і мудрих попередників», «Чверть сторіччя у стінах рідної кафедри», «На якорі пам'яті» та ін.

На презентації попередньої книги Трахтенберга один із його друзів дорікнув йому, що всі його герої надто хороші і це не відповідає реаліям життя. Полемізуючи з ним, Ісаак Михайлович відповів: «Так, я пишу про хороших людей і не згадую про поганих. Визнаю, що роблю це свідомо. Якби я став писати і про них, то у мене був би серйозний викид адреналіну, норадреналіну, ДОФА, дофаміну — попередників катехоламінів — не міг я собі цього дозволити! Та і навіщо я писати про завкафедру марксизму-ленізму, який, вибачте на грубому слові, довбав Соломона Соломоновича Казана за те, що той не цитував «Марксизм і питання мовознавства», коли йшлося про павловське вчення? Або про інших».

Втім зауважу, Ісаак Михайлович вміє бути не тільки «поблажливим». Він стає жорстким і непохитним, коли йдеться про небезпечні рецидиви в сучасному світі, про біологічне і моральне здоров'я суспільства. Прикладів тому в книзі достатньо.

Один з типових — стаття «Ганебний рецидив середньовіччя» в щотижневикі «2000». Приводом для

цього виступу стали прояви ксенофобії, які вилилися в акти вандалізму і фізичного насильства — це напад на центральну київську синагогу, побиття охоронця синагоги в Луцьку, антисемітські виступи у Львові, спаплюження культової будівлі у Миколаєві. Ісаак Михайлович обурений млявою реакцією влади на такі прояви попри звернення відомих українських діячів культури, звертає увагу на діяльність МАУП, яка перетворилася на той час в «академію антисемітизму». Варто нагадати, що германський фашизм, замінаний на ідеології расизму, привів Київ до Бабиного Яру, людство — до трагедії Холокосту, а фашистську Німеччину — до краху.

Ісаак Михайлович наполягає на неприпустимості розділення українців за етнічною ознакою. Він звертається до всіх нас: *«Я звертаюся до людей мого покоління, які пережили найжахливішу війну, і до вас — дітей, онуків та правнуків тих, хто відстояв світ від коричневої чуми. Скажімо «ні!» нинішнім мракобісам, не дамо їм увернути наш крихкий світ у безодню нового середньовіччя! Ще раз згадаймо, що всі ми — патріоти однієї країни, всі ми, як записано в Конституції, український народ, громадяни України всіх національностей.»*

Ісаак Михайлович раз-у-раз повертається до теми Бабиного яру. Попіл безвинних жертв постійно стучає до його серця. Більше 20 років він збирав документи, які висвітлюють подробиці тої страшної трагедії. До її 75-річчя підготував книгу, але, як не дивно, не знайшов спонсора для фінансування її видання. І видав власним коштом!

Значне місце в публіцистиці І.М. Трахтенберга посідають проблеми медицини, і перш за все медицини профілактичної. Взявши за назву одного зі своїх нарисів вислів *М. Пирогова «Майбутнє належить медицині попереджувальній»*, автор постійно наголошує на тому, що питання профілактики захворювань набувають все більшої актуальності. Це пов'язано, як то не прикро, з розвитком технологій, з розповсюдженням техногенних отруйних речовин. З'явилася нова категорія таких отрут — стійкі органічні забруднювачі. Ісаак Михайлович прагне роз'яснити широкому загалу необхідність відповідального ставлення до забруднення атмосфери, вод та надр нашої планети. Ось лише деякі заголовки статей на цю актуальну тему: «Людина і техногенні отрути в реаліях нинішнього часу», «Екологічна безпека — глобальна соціально-медична проблема», «Як захиститися від техногенних отрут?», «Порушення хімічної рівноваги як причина хвороб», «Проблема токсичних впливів малої інтенсивності», etc.

Втім *«не медициною єдиною»*. Саме таку назву має один з нарисів розділу «Медицина і художня творчість». Справді, для багатьох медиків різні види творчості стали не просто захопленням, а сягли професійного рівня. Та й не дарма звичним є словосполучення «мистецтво лікування». *Андре Моруа* тонко підмітив спорідненість професій лікаря і письменника: *«Обоє вони — лікар і письменник — жагуче цікавляться людьми, обоє вони намагаються розгадати те, що закрито*

під обманливою зовнішністю. Обоє забувають про себе й про власне життя, вдивляючись у життя інших». Автор наводить приклади наших співвітчизників — відомих представників лікарської професії, які не менш відомі, як літератори: *М. Булгаков, В. Гедройц, М. Амосов, В. Коротич, Ю. Щербак* та інші. Не забудемо і автора книги.

І.М. Трахтенберг наводить приклади фахівців медицини — яскравих представників інших творчих професій. Зокрема, успішно займаються художньою творчістю *В. Безруков, В. Цанко, А. Зарицький, А. Радзиховський*. Дехто з них опановує кілька творчих напрямків. Наприклад, професор *Анатолій Мінович Зарицький* пише не тільки самобутні картини, а й вірші, видав уже кілька поетичних збірок. Відомий в усьому світі фізіолог і геронтолог, академік АМН України, директор Інституту геронтології *Владислав Вікторович Безруков* є не тільки майстром живопису, роботи якого регулярно експонуються як в Україні, так і за її межами, він дуже продуктивний композитор, який видав уже три альбоми своїх фортепіанних п'єс. Останнім часом вони набули нових барв в симфонічному аранжуванні і з великим успіхом виконуються оркестром «Київ-класик» під орудою *Германа Макаренка* в Національній опері України.

Сьогодні я новими очима подивився на серію «Медицина в художніх образах». Тоді, коли ми з Ісааком Михайловичем розповідали про це видання, ми торкнулися і хибних уявлень про інтелектуальний імідж шахтарського краю. Вважаю, що сьогодні це питання ще більш актуальне в зв'язку з розробкою заходів, спрямованих на так звану «реінтеграцію» тимчасово окупованих територій. Нещодавно я по радіо почув пропозицію якогось журналіста створити на тих територіях щось на кшталт виховних резервацій для повернення тамтешнього населення на «українство». А чи відомо тому «знавцеві» специфіки краю, що Донецчина — це не тільки «вугілля та футбол»? Що це батьківщина багатьох високих зразків матеріальної та духовної культури, наукових досягнень? Донецчина має понад два десятки вишів, не менше десятка театрів та концертних залів, шахтарський край подарував Україні та світу немало видатних творчих особистостей, таких, як композитор *С. Прокоф'єв*, перший організатор вітчизняного кінематографа *А. Ханжонков*, славетні співаки *А. Солов'яненко, Ю. Гуляєв, Ю. Богатиков*. Підтвердженням високого інтелектуального потенціалу регіону є видання вже згаданого унікального циклу «Медицина в художніх образах» — колективної праці вчених — медиків, істориків, філософів, філологів. Нині багато донецьких інтелектуалів були вимушені полишити свої домівки. Вірю, що саме їх повернення сприятиме відновленню культурного клімату регіону.

Улюбленим дітищем Ісаака Михайловича є подовжувач давніх традицій київських клубів Клуб імені академіка Володимира Фролькіса, який почав роботу в січні 2004 року. Іменуючи своє співтовариство «Клубом творчої інтелігенції», його засновники (і, перш за все, сам Ісаак Михайлович) мали на увазі

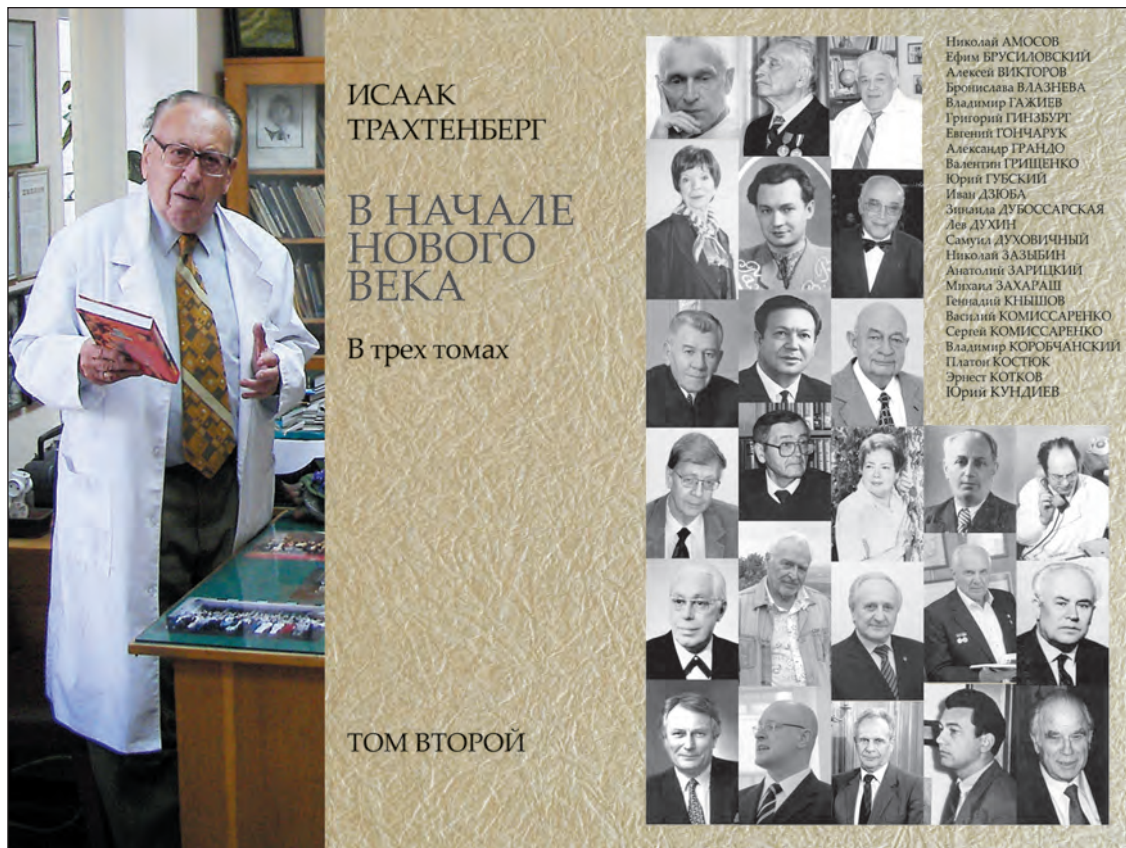
входження в нього усіх категорій інтелектуалів – працівників науки, мистецтва, літератури, педагогів університетських закладів, ентузіастів громадських творчих організацій. При цьому вони прагнули сформувати деяке сприятливе середовище, в якому можна було б вільно обговорювати події наукового і культурного життя, представляти на обговорення результати своїх праць, ділитися власними, у тому числі неординарними, поглядами і думками. Створюючи клуб, зачинателі були однакові в тому, що це громадське об'єднання не повинно виявитися формальною структурою, яка підлягає чиновницькій реєстрації та вимагає яких-небудь регламентацій і фінансування, а дійсно має бути вільним творчим співтовариством.

З моменту створення Клубу поступово, але активно набрав інтелектуальні обороти. На щомісячних зустрічах заслуховувалися ґрунтовні повідомлення з актуальних проблем культури, науки, економіки, екології, медицини. Не лише поміж киян, але і серед представників інших культурних центрів України зростає стійкий інтерес до роботи Клубу, про що можна судити по тому, скільки бажаючих увійти до числа його учасників звертається до нього. Вже склалося найбільш активне ядро Клубу, що генерує неординарні ініціативи. Серед них, окрім медиків, що добре знали свого колегу і видатного земляка, ім'ям якого названий Клуб, є літератори і журналісти, люди театру, викладачі вишів, юристи, члени Національної і галузевих академій наук. Постійно беруть участь в роботі Клубу співробітники Інституту медицини праці Національної академії медичних наук України, у будівлі якого проходять засідання. У них незмінно беруть участь близькі соратники і наступники Воло-

димира Фролькіса, що працювали з ним багато років – *В. Безруков, Ю. Дуленко, К. Кульчицький, С. Карпова, А. Поляков*. Учасниками обговорення проблем, що розглядаються на засіданнях Клубу, стали дійсні члени і члени-кореспонденти Національної та Медичної академій, серед яких *П. Костюк, Ю. Кундієв, П. Толочко, Н. Новіков, С. Комісаренко, В. Локтєв, В. Чехун, Г. Книшов, Ю. Зозуля, А. Сердюк, В. Москаленко, М. Гайко, Ю. Вороненко, М. Захараш, А. Резников, А. Мойбенко, Н. Веселовський, І. Чекман, Ю. Губський, В. Чернюк*. А ще багато інших київських професорів і докторів медичних наук, серед них прихильники історії медицини *М. Бойчак, Н. Попов*.

Неординарним було виїзне засідання Клубу в Науковому центрі превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки ім. акад. Л.І. Медведя. Директор Центру чл.-кор. НАМНУ проф. *М.Г. Проданчук* надав можливість членам Клубу ознайомитися з роботами заслуженого працівника культури, голови Асоціації майстрів-художників Всеукраїнської музичної спілки скрипкового майстра професора *Флоріана Ілліча Юр'єва*. Яскравою ілюстрацією унікальних акустичних якостей інструментів Ф. Юр'єва став концерт-демонстрація звучання цих інструментів, проведений артистами оркестру «Київ-Класик».

Третій том книги І.М. Трахтенберга «В начале века» – це барвиста мозаїка облич, зустрічей, знайомств. Важко проанотувати цей том. І не тільки через його величезний (700 сторінок) об'єм. А й через те, що він щільно наповнений змістом – події, факти, особистості, філософські роздуми, мандри у просторі та часі. Це розлога панорама життя, захоплюючий внутрішній світ автора – людини небайдужої, яка

пильно вдивляється в оточуюче середовище, в суспільство, сподіваючись побачити їх кращими.

І все ж таки виокремлю один сюжет з третього тому, який повертає нас до болючої теми, до темних часів, які звично (хоч і не цілком виправдано) називають «відлигою». Це знову тема «Бабиного яру». У 1961 році молодий поет **Євген Євтушенко** та письменник **Анатолій Кузнецов**, перебуваючи в Києві, відвідали Бабин Яр. Те, що вони побачили, вразило і збурило їх: на скорботному місці було влаштоване звалище сміття, навіть натяку на якийсь пам'ятний знак чи пам'ятник не було. Це й стало ключовим словом для рядків, які написав Євтушенко того ж вечора: «*Над Бабьим Яром памятников нет ...*» По поверненні до Москви Євтушенко відніс поему до редакції «Літературної газети» і 19 вересня 1961 року після певного зволікання текст надрукували. Це був прорив 20-річного замовчування трагедії Бабиного Яру. Чим це замовчування можна пояснити? Над країною ще витали тіні 50-х років – справа «лікарів-вбивць», боротьба з «безродними космополітами». Співчуття жертвам Бабиного яру не вкладалося в ідеологію державного антисемітизму, яка спрямовувалась особисто Сталіним. І після його смерті в психології і національній політиці керівництва країни мало що змінилося. Євтушенка звинуватили у відсутності патріотизму та однобічному висвітленні теми (мовляв, він не написав, що в Бабиному Яру гинули не тільки євреї).

Цькування поета не зупинило великого **Д.Д. Шостаковича**, коли він вирішив написати на вірші Євтушенка свою 13-ту симфонію. Симфонія створена у формі ораторії для соліста-баса, хору басів та оркестру. Для неї композитор використав 5 віршів Євтушенка. Перша частина написана на текст «Бабиного Яру». Історія симфонії не менш драматична, ніж історія вірша. Кілька разів її перше виконання повисало на волосинці. Не насмілившись на пряму заборону, «культурне» керівництво робило все для того, аби зірвати перше виконання геніального твору. Почалося з того, що **Є. Мравінський** – перший виконавець багатьох попередніх симфоній Шостаковича відмовився від виконання 13-ї. Але за виконання взявся **Кирило Петрович Кондрашин** – яскравий, талановитий диригент. На головну партію планувався **Б. Гмиря**, але керівництво України категорично заборонило йому співати «Бабин Яр». Відмовився і **Ведерников**. Нарешті знайшли виконавця – соліста Великого театру **В.Т. Нечипайло**. Але «раптово» в день концерту його викликали до театру для заміни у виставі іншого артиста, який «терміново захворів» (звичайно, по команді «згори»). Здавалося, концерт зірвався. Але, по велінню долі, випадково знайшовся дублер Нечипайла – **В.А. Громадський**. І знову Високе партійне керівництво, яке було присутнім на генеральній репетиції, вирішило порадитись із ще більш високим. І отримало команду: «Продовжити!» «Більш високе» керівництво злякалося можливого міжнародного скандалу. Концерт пройшов тріумфально. Він знаменував перемогу високого духу над сірістю і

бездуховністю бюрократичної машини. І поклав край замовчуванню трагедії Бабиного яру.

У книзі Ісаака Михайловича багато є роздумів про час, про вічне, про духовний спадок, який ми залишаємо наступним поколінням. У різних авторів він знаходить висловлення, які співзвучні його думкам:

*«Пятница, суббота, воскресенье... –
Нет у нас от старости спасенья.»*

(М. Светлов)

*«Все меньше спутников в дороге,
Все ближе вечности причал.»*

(П. Толочко)

*«Во второй половине жизни важен не успех, а
успеть.»*

(М. Цветаева)

*«Как ни живи, но кончается время дороги –
Той, на которой нас лаврами редко венчали,
Третий звонок не замедлит озвучить итоги.»*

(Н. Филиппова).

Дозволю собі (здається доречним) додати до цієї добірки і власні рядки:

*Когда в друзьях потерь открылся счет,
Не верилось, что это лишь начало,
Что лодочник нетерпеливый ждет
И спрашивает строго: «Чей черед?»,
И лодка – у последнего причала.
И жжет вопрос: «Как жить? К чему стремиться,
Когда финальный начался отсчет?»
Но есть ответ: «Борьтесь и трудитесь,
Покуда сил хоть капли достает ...»*

А це вже рядки з вірша Бориса Олійника «На Березі вічності»:

*«Ми чесно своє одробили на ратному полі.
Нам легко, бо ми уже пам'яттю вашою стали.
Дивіться ж, нащадки: в долоні синівської долі
Вручаємо світ ми і наших знамен краснотали!
...Велике мовчання росте обеліском з граніту.
Колони поротно відходять в тумани осінні.
І ми стоїмо при началі своєї орбіти,
І я відчуваю, як досвід приходить до сина» .*

Назва вірша і його головна ідея – спадковість поколінь – цілком співзвучні настроям автора тритомника і його світосприйняттю. Слідом за **Ж.-Ж. Руссо**, він стверджує: «Тільки добро, що твориться людиною, залишається, і завдяки йому життя чогось варте». Це і є домінуючою творчості Ісаака Михайловича Трахтенберга. ■